

IZ USTVARJALNOSTI MLADIH (II)

Za krajnšino se spleča živeti, delati inu tudi terpeti

Slavku Janu v spomin

Mojca
Jan

Rodil se je v zasavskem delavskem revirju v Zagorju ob Savi 7. avgusta 1904, umrl pa je v lepem pomladanskem dnevu v Ljubljani 29. aprila 1987.

Slavko Jan, slovenski gledališki igravec, režiser in pedagog, je bil najmlajši, enajsti otrok matere Marije in očeta Antona. Po očetovi smrti, leta 1916, so ga določili za študij na nemški realki v Ljubljani, kamor je istega leta tudi odpotoval. Postal je dijak.

Vedno je pripovedoval, kako močno je nanj vplivalo podpisovanje majniške deklaracije in ustanovitev kraljevine SHS. Z vsemi svojimi močmi si je prizadeval za čim večjo uveljavitev slovenske samostojnosti. Jeseni 1918 je v Ljubljani spet oživelo gledališče, kjer si je kot dijak ogledal prve predstave Finžgarjevega Divjega lovca, Jurčičevega Tugomera, Jiraskovo Laterno, Tucićevo Golgoto . . . Med šolskimi počitnicami so se dijaki iz Zagorja zbrali in odigrali nekaj iger. Igrali so Funtkovo Tekmo, Cankarjevega Kralja na Betajnovi, Tucićevo Golgoto in Schönherrjevo Vražjo žensko. V ansamblu so bili sami dijaki, med njimi tudi Vida Tauferjeva in Mile Klopčič. Sami so pripravljali kulise, risali plakate, prodajali vstopnice. Slavko Jan je igral v Vražji ženski, Cankarjevega Kralja na Betajnovi pa je režiral in v njem igral tudi Bernota. Pri teh dijaških nastopih je »stopil vanj« – kakor je sam rekel – »zli duh gledališča«.

Leta 1922 sta se s prijateljem Klopčičem prijaviła v dvoletno dramsko šolo Združenja gledaliških igralcev v Ljubljani in bila sprejeta. Njuni prvi predavatelji so bili Oton Župančič za fonetiko, France Koblar za literarno zgodovino, Fran Lipah za dramsko igro in deklamacijo, potem pa še Osip Šest in arhitekt Kregar. V začetku junija 1923 je bila v Drami prva javna produkcija te šole. Jan je recitiral Uvod h Krstu pri Savici in monolog iz Macbetha in Kralja Leara. Prva javna kritika poroča o njem takole: »Javna produkcija gojencev »Dramatične šole« v Ljubljani, ki se je vršila sinoči v dramskem gledališču, je imela zelo dober uspeh. Program je bil zelo pester in zanimiv in lahko rečem za začetnike zelo težak, posebno Shakespeare. Vendar pa so vsi svoje naloge dovolj častno rešili in je »Udruženju« in učiteljem dramske šole samo čestitati. Izmed učencev gre predvsem pohvala g. Janu, ki kaže nedvomno velik talent, razpolaga z lepim močnim organom in prednaša zelo inteligentno . . .« (Jutro, 21. 6. 1923). Ta prvi uspeh je v njem povzročil boj, ali naj se po maturi posveti gledališču ali pa naj se vpiše na slavistiko. Lipahovo pismo avgusta 1923 je odločilo o njegovi

nadaljnji poti. 1. oktobra 1923 je Jan odigral svojo prvo vlogo: III romarja v Pregljevem Azazelu.

Janov igralski opus obsega 276 vlog v 245 odrskih delih. Bil je vsestranski igralec in eden izmed vodilnih jugoslovanskih igralcev v oblikovanju Shakespearovih likov. Njegovi prvi liki so bili zaradi njegove mladosti in lepote sprva heroični in ljubimski, kmalu pa je začel dobivati tudi karakterne vloge. Osebe, ki jih je imel posebej rad in jih je največkrat omenjal, so bile: Cankarjevi: Dioniz, Poljanec, Peter, Ščuka; Jurčič-Levstikov Tugomer; Pregljev Juda v Azazelu; Matija Berden v Kranjčevi Poti do zločina; Andrej v Brnčičevem delu Med štirimi stenami; Tomo v Kozakovi Vidi Grantovi. Iz tuje dramske zakladnice pa Shakespearova Romeo in Hamlet, Rostandova Kristijan iz Ciranoja de Bergeraca in Orlič, Kwan iz Klabundovega Praznika cvetočih češenj, Čacki iz Gribojedovega dela Gorje pametnemu, Hlestakov z Gogoljevega Revizorja; pa Aljoša iz Karamazovih, Perin iz Done Diane, Carjevič Aleksej, vloge v Pirandellovih in Shawovih delih . . .

Sam je nekoč takole povedal o svojem oblikovanju vlog: » . . . Vsaka vloga, ki sem jo dobil, mi je bila težka preizkušnja, ali bom zadel in zmoغل igrati človeka, tistega človeka, ki nastopa v skupini nastopajočih, ali mu bom dal pravo vrednost in ceno v smislu idejnega in tehnično-telesnogovornega pomena, tistega, ki je za to vlogo značilen, značilen za prostor in čas, v katerem nastopa. Taka prizadevanja so trajala vse od bralne vaje do premiere. Na njej, pa tudi po tem sem svoje dosežke opazoval na publiku in kritiki . . . Vloge so mi bile tudi po tem, ko sem jih odigral in ko so šle iz repertoarja, kot del mojega življenja, saj so bile vse po vrsti moj otrok. Včasih boljši, včasih slabši. Imel sem jih rad.«

Ves čas svojega delovanja je ostal zvest slovnično-jezikovno in tehnično-govorno lepi odrski besedi. Nepozaben vzornik odrske slovenščine mu je bil od vseh začetkov Oton Župančič. Zato mu je pomenilo pismo, ki mu ga je pisal Župančič malo pred svojo smrtjo, največje priznanje in potrditev njegovega truda: »Dragi tovariš Jan. Sleherno zrno, ki ga je kateri učitelj vrgel v Vašo brazdo, je vzklilo. Zato Vam je lahko zaupal vsako nalogo. Spremljal sem Vaše delo od začetnih poskusov do današnjega mojstrstva in vidim z veseljem, kako zdaj sejete dalje. Rad poslušam slovenščino iz Vaših ust, žal mi je, da Vas ne morem videti nocoj v komediji, ki mi je tako draga.

Nekoč sva vlekla pod istim jarmom, in kadar je bilo najtežje, sem se zanesel: Jan bo potegnil!

Čestitam Vam, da Vam je dano delati v časih, ko so se umetnosti odprla vrata v svetlo bodočnost, ker se naša ljudska oblast zaveda, kaj pomeni gledališče za preusmeritev duhá na poti v socializacijo.

Vdani

Oton Župančič

V Ljubljani, 19. 4. 1949«

Slavko Jan se je zelo rad in s ponosom spominjal tudi svojega sodelovanja z Otonom Župančičem. Najraje pa je omenjal dogodek iz leta 1945, natančneje 9. maja 1945, ob prihodu prve slovenske vlade v osvobojeno Ljubljano. Takrat je Ljubljana pripravila slavje na trgu pred Univerzo. Z balkona Univerze je Oton župančič pozdravil nepregledno množico ljudi, ki

so se zbrali na trgu in na ulicah, ki vodijo nanj, Jan pa je potem recitiral Župančičevo pesem Osvoboditeljem. Pozneje je bil večkrat kar malo jezen in prizadet, ko je opazil, da nekateri uradni viri navajajo, da je pesem recitiral avtor. Govoril je: »Župančič je imel pozdravni govor, njegovo pesem pa sem recitiral jaz.«

Nekaj mesecev po osvoboditvi je Jan postal tudi režiser. 22. avgusta 1945 mu je tedanji ravnatelj Drame Bojan Stupica poslal uradni dopis: »Tov. S. Jan – režiser Drame! Zaradi sprememb, ki so se izvršile, moraš prevzeti režijo Čapkove Matere . . .« Že izbrani režiser Ferdo Delak je moral namreč v Trst k novi organizaciji slovenskega gledališča.

Od takrat je zrežiral 65 predstav v gledališčih po Jugoslaviji, največ seveda doma, v Drami. Najljubše režije so mu bile Cankarjevi Hlapci, Pohujšanje v dolini Šentflorjanski, Kralj na Betajnovi, Za narodov blagor pa Krležev Aretej, Molièrove Učene ženske, Tartuffe, Shakespearovo delo Mnogo hrupa za nič v okviru prvega nastopa Akademije za igralsko umetnost, Zimska pravljica, Romeo in Julija, Zweigov Volpone, Millerjeva dela Smrt trgovskega potnika, Lov na čarovnice, Po padcu, Wilderjevo Naše mesto, Sofoklejev Kralj Ojdip, O'Neillovo delo Dolgega dneva potovanje v noč, pa Smoletova Antigona, Kleistov Princ Homburški, Borove Zvezde so večne, Dvanajst porotnikov, Drabosnjakova igra o izgubljenem sinu in Kreftovi Krajnski komedijanti.

Največjo odmevnost je imela njegova režija Cankarjevih Hlapcev. Prva uprizoritev leta 1948 je doživela 108 ponovitev. Državna komisija v Beogradu je maja leta 1956 določila to predstavo, ki je še vedno živela, ob zamenjavi nekaterih igralcev, za »Tretji svetovni gledališki festival v Parizu. Gostovanje se je spremenilo v triumf slovenske in s tem jugoslovanske gledališke umetnosti. Cankarjevi Hlapci so bili v Parizu odkritje ansambla, izjemno zlite, dobre gledališke družine.

Svojo gledališko pot je Slavko Jan končal s premiero Kreftovih Krajnskih komedijantov v Drami SNG Maribor leta 1975.

Sam si je za pogovor na drugem programu Radia Beograd leta 1982 na vprašanje, v čem je posebnost in avtentičnost režiranja, zapisal tole: »Na to je zelo težko odgovoriti z nekakšnimi splošno veljavnimi aksiomi in zapovedmi. Te zapovedi so za vsakega režiserja silno široke in se različno obravnavajo in kažejo v različnih razdobjih in okoljih vselej drugače. Imajo velikanski razvoj od samega začetka režiserstva do današnjega kulta režiserske dominantne pozicije. Vselej pa so obvezno odvisne predvsem od igralcev kot sodobnih kreativcev. Vse, kar je v gledališki predstavi, mora biti zamišljeno in izpeljano tako in zato, da igralec s svojim ustvarjanjem lahko oblikuje človeka, ki ga je dramski pisec postavil v svoj dogodek. Človek s svojimi mislimi, s svojim bitjem je v spopadu z drugim človekom in njegovim bitjem, ali v spopadu s skupino ljudi, ki zidajo in uravnavajo odnose, ki se začenjajo, razvijajo in poravnavajo konflikte. Ti spopadi so jedro dramske književnosti. Moram reči, da sta mi študij in razčlemba številnih vlog, ki sem jih odigral tako iz klasične kot sodobne dramatike, pomagala in vplivala na moje režiranje. Seveda je bila postavitev raznih del odvisna od stila literarne predloge, to je od posebnosti in značilnosti časa in prostora, v katerem je tekel dogodek, in seveda od razvoja vsakovrstnih gledaliških inovacij, tehničnih pomagal, ki so se in se še strašansko dopolnjujejo. Je pa seveda po mojem igralec in njegova umetnost tisto središče, okrog katerega

se vse vrtili. Predvsem pa mora igralec govoriti jezik, kot ga je napisal pisec, lepo jezikovno odrsko tehnično, čimbolj popolno.

Takšno je bilo moje vodilo pri vseh 65 režijah, ki sem jih opravil.«

V letih 1948–1952 in 1954 do 1961 je bil Slavko Jan ravnatelj ljubljanske Drame. Prizadeval si je uveljaviti domačo in sodobno svetovno dramatiko. Uprizarjali so Millerja in Williamsa ter krčili pot tujim in domačim sodobnim pisateljem: Bor, Smole, Žmavc, Torkar, Miheličeva, Javoršek, Osborne, Wilder, Giraudoux . . . Drama se je redno, vsako leto, udeleževala Sterijevega Pozorja v Novem Sadu, katerega eden izmed ustanoviteljev je bil tudi Slavko Jan. Med svojim direktorstvom je razpisal tudi natečaj za izvirno slovensko dramo in s tem dobil sodobne slovenske tekste, ki so obogatili tedanji repertoar. Izredno napredna pa je bila tudi njegova kadrovska politika. Zrel, starejši ansambel je stalno dopolnjeval z novimi, mladimi kadri. Tako je nastajal homogen ansambel, v katerem so bile zastopane vse generacije in je bil sposoben igrati tudi najzahtevnejša dela.

Pedagoško delo je Slavko Jan začel v prvem študijskem letu prve slovenske visoke šole za gledališko umetnost 5. januarja 1946. Imenovan je bil za prvega honorarnega predavatelja za govorno tehniko in govorni zbor na Akademiji za igralsko umetnost, ki je bila ustanovljena 30. oktobra 1945, delovati pa je začela februarja 1946. Pri prvi javni uprizoritvi AIU je bil Jan režiser in pedagog. Leta 1955 je prevzel vodstvo oddelka za režijo, sprva kot izredni, nato pa kot redni profesor za teorijo režije in praktično režijo.

V svoji vsestranskosti je Slavko Jan sodeloval tudi na radiu, televiziji in filmu. Njegov zadnji film, v katerem je igral, je bil Vrhovčev film Leta odločitve. Letos smo pripravljali tudi njegov televizijski portret, ki pa ga žal z njim ne bomo nikoli posneli.

Besede barona Zoisa v Krajnskih komedijantih so besede, ki so Janu pomenile nekak moto življenja: »Toku dolgu bom z vami inu z vsemi Krajnci, kateri z delam svojo duželo gori povzdigniti očejo! Zakej lih necoj je skuzi vesele, katero ste vi, moji predragi komedijanti, z vašo jegro Lublancem pripravili, enu veliku spoznanje v mene peršlu: de se spleča za krajnšino živeti, delati inu tudi terpeti!«

Naj se poslovim od njega in odgovorim na njegove zadnje besede, ki jih je lahko še spregovoril dva dni pred smrtjo: »Adijo, Mojca.« – »Adijo, Deda, ne bom te pozabila.«

Ljubljana, 4. 5. 1987